

Tomaž KRPIČ

Aleš Debeljak (ur.), Peter Stankovič (ur.),
Gregor Tomc (ur.), Mitja Velikonja (ur.)

Cooltura: Uvod v kulturne študije

Študentska založba, Ljubljana 2002, str. 366,
7.900,00 SIT (ISBN: 961-6356-73-9)

Nedvomno bi moral vsakdo, ki je kakorkoli povezan s kulturologijo, kulturološkimi študijami in kulturno sociologijo, s solzo v očesu pričakati izzid kulturološkega visokošolskega učbenika. Preteklo je slabo desetletje od ustanovitve Oddelka za kulturologijo na Fakulteti za družbene vede, da smo ga dobili. Sedaj, ko ga imamo, pa nas že mika, da bi solzo v očesu razumeli tudi nekoliko drugače. Namreč, ne kot naval emocij ob izzidu dolgo pričakovanega dela, ampak kot solzo, ki se utrne bralcu, ko ga med listanjem po skripti zvije ob spoznanju, da prenekateremu tekstu, kljub želji urednikov, da omogočijo *'pregledno in razmeroma izčrpno seznanitev univerzitetnih študentov kulturologije in sorodnih družboslovnih ter humanističnih smeri (...)* z novim in rastočim aktualnim področjem sodobne družboslovne misli' (str. 7), ni mogoče pripisati učbeniškega značaja. A nemara to še niti ni tisto najpomembnejše, zaradi česar bi se bralec lahko zjokal. Na trenutke ga zagrabi panika, ko sprevidi, da stari slovenski pregovor o obratnem sorazmerju med številom babic in kilavostjo deteta, morda vendarle drži. A pojdimo lepo po vrsti.

Zbornik se začne z dolgim in ambicioznim tekstom Petra Stankoviča *Kulturne študije*, v katerem gre avtorju predvsem za zgodovinski opis razvoja kulturoloških študij, od Birminghamske šole, marksizma, strukturalizma sedemdesetih let in pomena, ki ga ima za kulturološke študije še dandanes na semiotiki utemeljen pristop v raziskovanju družbenih in kulturnih pojavov. Čeprav morda tu in tam Stankovič nekoliko preveč radodarno zajema snov, pač zaradi želje po čim večji jasnosti, je njegov pregled vseeno vreden vse pohvale. V drugem delu besedila se dotakne še nekaterih, za razumevanje narave kulturnih študij neizogibnih pojmov, kot so popularna kultura, (ne)esencialistični značaj kulturnih študij, analiza identitet

in podobno. In ko že mislimo, da nas ne more presenetiti ničesar več, nam spodrsne na Stankovičevem razumevanju znanstvenih metod, ki jih uporabljajo kulturologi pri svojem delu, in pa pri njegovi opredelitvi narave epistemologije (str. 60-61). Resda se epistemologija loteva tudi preučevanja znanstvenih metod, a jo slednje zanimajo prej kot sredstvo na poti do znanja. Posledično je uporaba termina vedenje docela napačna. Zbode tudi pretirano ločevanje med kvalitativnimi in kvantitativnimi metodami, manjka pa tudi dober opis kvalitativnih metod. Naj nam kolega ne zameri preveč, a za dobro poznavanje področja epistemologije in kvalitativnih metod, je potrebno vse kaj več kot le prebrati eno samo razpravo.

Naslednje poglavje z naslovom *Birmingham in Frankfurt* je prispeval Aleš Debeljak. Če na eni strani eseja britanska šola kulturoloških študij (predvsem R. Hoggart, R. Williams in E. P. Thompson) in na drugi strani frankfurtska šola kritične teorije (predvsem T. W. Adorno, G. Lukács, A. Gramsci in W. Benjamin) res *'predstavlja ta nekakšni dvojni ostrini vilic, ki se med seboj rezda nikoli ne dotakneta'* (str. 73), potem si Debeljak ne more kaj, da ju ne bi v adornovski maniri soočil, saj *'bi bila uporabnost vilic brez ene ali druge ostrine vse-kakor bistveno okrnjena'* (str. 73). Doprinos Debeljakovega teksta je predvsem v skrbnem prikazu dela in pomena, ki ga še vedno ima frankfurtska šola kritične teorije za kulturološke študije, pa tudi družboslovje v celoti.

Tomčev tekst *Moderna kultura* je zaradi trditve, da je *'Edini izhod iz pojmovne zmede (...), da kulturo opredelimo v kontekstu čisto določene znanstvene discipline, v našem primeru kulturnih študij'* (str. 121) prav gotovo tekst, ki veliko obljudi. Ni pa sposoben te obljuje držati, saj iz besedila samega ni razvidno, kakšna logika naj bi vodila k ukinitvi pojmovne zmede. Brez nekaterih dodatnih pogojev, kot sta na primer visoka stopnja konsenza v kulturološki znanstveni skupnosti glede ukinitve pojmovne zmede in pa epistemološke upravičenosti redukcije pojmovne zmede na vsega nekaj ali samo eno definicijo, kaj kul-

turne študije so, je takšno početje lahko edino zanimivo, a brezplodno. Kljub temu pa nova definicija kulture, v luči kognitivnih kulturnih študij, nikakor ne more povečati že tako velike pojmovne zmede, za katero se tako ali tako zdi, da v kulturološki znanstveni srenji v resnici nikogar ne moti preveč. Če resnično velja, da so kulturne študije tako zelo raznoliko področje (empiričnega) preučevanja človeške kulture, ali bi bilo potem kaj takšnega sploh smiselno pričakovati. No, Tomčev tekst poleg zgoraj opisane dileme ponuja še čisto dostojen in na mestoma unikatni zgodovinski pregled nastanka moderne kulture, točneje njene estetske razsežnosti.

Četrty prispevek se loteva prikaza mladinskih subkultur. Njegov avtor je Milko Poštrak, ki se, v veliko veselje bralca, v tekstu *Uporniške mladinske subkulture* končno dvigne nad pregovorno neurejenost lastnih tekstov. Le želeli bi si lahko, da se Poštrak ne bi ustavljal zgolj pri subkulturah, ki izhajajo iz delavskega okolja (na primer rock ali punk subkultura), namerno pa se izogne boemskim subkulturam, zaradi česar je njegov prispevek precej osiromašen.

Pa smo že pri naslednjem kosu zbornika, ki je prišel izpod peresa Eve D. Bahovec, *With Your Brain and My Looks*, govori pa o telesu v kulturnih študijah. Za razpravo Eve Bahovec je značilna redukcija telesa na njegove številne kulturno oblikovane reprezentacije, ki ga začne s kratko analizo body art performansa francoske umetnice Orlan, potem pa njena razprava pade tja, kamor pravzaprav sodi, bolj kakor manj v razpravo o reprezentaciji telesa na filmskem platnu. Negacija biološkosti človeškega telesa na koncu teksta kulminira v primeru filma Niela Jordana *The Crying Game*. Ne samo, da je redukcija človeškega telesa zgolj na njegovo reprezentacijo tako ali tako hudo napačna, zanjo ni opravičila niti znotraj kulturoloških študij. Sicer pa je dovolj, če naredite mentalni poizkus: odmislite biološki spol Dill, pa boste sami videli, kaj od filma sploh še ostane.

Tekst, ki ga je za kulturološki učbenik pripravila Alenka Švab, *Divided We Stand*, govori o kulturnih študijah spolov. Napisan je s feministične pozicije ali morda nekoliko

manj strogo rečeno, z ženske pozicije, kar praviloma kaže na družbeno konstruktivistično pozicijo, na kar nas pomenljivo opozarja že sam naslov, a lahko proti koncu najdemo tudi kratko podpoglavje o moških in njihovi moškosti (str. 206-207). Spodbudno, vendar bi nemara bilo dobro, če bi v literaturi, ki je navedena na koncu poglavja, lahko študenti našli vsaj eno ali dve deli, ki v zadnjem času obravnava izključno moške in njihovo moškost. Drugače pa je to poglavje, ki je strukturno lepo razdelano in sodi med tiste dele *Coolture*, ki študentom prav gotovo ne bo delalo večjih preglavic, v kolikor ne bodo težave izhajale iz njihovih lastnih glav.

Nataša Velikonja in njene *Gejevske in lezbične kulturne študije* na večplasten način sodijo k k prejšnjemu poglavju. Na prvi pogled gre le za korak med družbeno konstruiranim spolom k prav tako konstruiranim spolnimi praksami, a ker v analizi šteje vsak korak, je potemtakem razlika bistvena. Okvir, znotraj katerega se giblje tekst, je opredeljen z '*odnosom med kulturo, reprezentacijo in (homo)seksualnostjo*.' (str. 211), zato nas ne sme presenetiti, da razprava govori predvsem o seksualnih politikah, tako visoke kot tudi nizke kulturne produkcije, in pa o razmerju med kulturno prevladujočimi in podrejenimi seksualnimi praksami. Da pa se obe poglavji končata z razmislekom o reprezentacijah in redukcijo telesa, pa je vendar samoumevno, saj so (radikalne) oblike družbene konstrukcije realnosti slepe prav za realnost samo.

Tekst Brede Luthar, *Homo ludens - Homo šoper*, je eleganten sprehod skozi razmišljanje o potrošniški kulturi moderne dobe. Še posebej se nam dopade prvi del sestavka, kjer Lutharjeva razlaga, od kod izvirajo pri posamezniku (beri potrošniku) potrebe oziroma želje. Iz narave same ali pa so zgolj kulturni konstrukti? Njen odgovor je tipično sociološki, sramovali pa se ga ne bi tudi na oddelku za kognitivno sociologijo Rutgers University: '*Tako kot potrebe/želje niso univerzalni absoluti, tudi niso individualne muhe in preference*' (str. 249). In malo naprej še sklep: '*...individualne preference ali potrebe (so) lahko oblikovane le na podlagi kolektivnih oblik življenja...*' (str. 249).

Od spoznanja, da so potrebe in želje družbeno konstruirani, pa je skoraj nujno potrebno storiti korak k vprašanju, kdo je tisti, ki konstruira, in kaj se zgodi, če se kot posamezniki spoznamo s konstruktivistično naravo potreb? Nekaterim se morda zgodi hedonistični užitek, večina drugih pa je bolj ali manj obsojenih na večni 'Hvala, samo gledam'.

Naslednje delo je lep in pregleden tekst Mitje Velikonje, *Dom in svet*, o nacionalizmih, nacionalni državi in pomenu, ki ga ima kultura za njun nastanek in ohranjanje. Potrebno se je le spomniti, kolikšen pomen je imela v preteklosti slovenska kultura za slovenski nacionalizem in pa kakšno vlogo je odigrala pri nastanku nacionalne države, pa takoj uvidimo, da je njegovo besedilo eno od osrednjih v zborniku. Avtorja lahko pohvalimo predvsem zaradi uvodnega dela, kjer bralca seznanja s temeljnimi pojmi, konča pa z razpravo o dilemi, oziroma obeh tih za prihodnost, ki naj bi jih imela nacionalna kultura: od izbire *ali-ali* k principu *in-in*.

Pa smo končno priromali do teksta, ki bi moral v zborniku *Cooltura* nastopati pred vsemi tistimi teksti, ki v jedru argumentacije prisegajo na princip reprezentacije. Gre za tekst Hanno Hardta *Vizualna kultura v kulturnih študijah*. Hardtov tekst ponuja razmišljanje o temeljnih konceptih, v katere je mogoče ujeti fenomene vizualne kulture na ozadju zgodovinskega procesa ustvarjanja družbenih in kulturnih pomenov. Če lahko rečemo, da je moderna kultura odvisna od česa, potem je prav gotovo odvisna od cele vrste vizualnih oblik komunikacije: od fotografije, filma, televizije in zadnje čase vse bolj tudi od delovanja računalniških ekranov. Identiteta ni le stvar izrečenega, ampak tudi vizualnega sporazumevanja z okolico. Kljub temu, da ne sporočate vizualno, še vedno lahko obstajate, ste pa nedvomno na samem robu moderne kulture. Kar ponuja Hardt, je radikalni konstruktivizem, zavrit v plašč semiotike.

Zadnji tekst pa je prilezel iz tiskalnika Franca Trčka, gre pa za delo z naslovom *Kiberkulture - k novim ekonomijam obdaranja*. Kiberkulture in kiberprostor so relativno nov pojav, pač v skladu z razvojem računalniške tehnologije, ki je potrebna za

njen nastanek in ohranjanje. Trček ponuja jasne opredelilne temeljnih pojmov, razpravo o dveh tokovih v zgodovini kiberkulture (kiberpank versus kipersubkultura), možnosti preigravanja identitete v medmrežju pa si lahko ogledate tudi na franci.tercek.wasarrested.com. Konča pa v dobrem starem slogu Marcela Maussa, ko spregovori o kiberprostoru kot o novih praksah ekononomije obdaranja. Generalizirana izmenjava, z možnostjo dostopa do podatkov, kopiranja, kolažiranja, ponujanja in podobno, raznovrstnih informacij vdira v tradicionalna razmerja med avtorjem in kulturnim potrošnikom in postavlja predstave o avtorskih pravicah v nove družbene in kulturne okvire.

Prinaša pa zbornik *Cooltura* tudi tri prevode, ne ravno tistih del, ki jih na policah družboslovcev najdemo pod opredelitvijo *klasiki sociološke teorije*. Gre za tekste Malcolma Barnarda *Moda kot komunikacija* (iz 1996, prevod N. Velikonja), Tobyja Millerja in Aleca McHoula *Šport v popularni kulturi in vsakdanjem življenju* (iz 1998, prevod B. Šaver) in Horacea Newcomba in Paula M. Hirscha *Televizija kot kulturni fenomen* (iz 1981, prevod A. Pinter). Nedvomno je slednji že postal klasika, medtem ko prvi dve besedili šele čakata na to, kakšno mesto jima bo odredila družboslovna zgodovina. Prevajalsko delo N. Velikonje in A. Pintarja lahko ocenimo kvečjemu z oznako zelo dobro, medtem ko je imel tretji prevajalec v rokah nekoliko manj spretno pero. Morda gre za njegov prvi prevod, a o tem na žalost ne vemo nič. Vemo pa, da si spodrsljaja na strani 278, ko 'We cleaned up in the Gulf War...' (v originalu str. 88) prevaja kot 'Pokazali smo jim zobe med desetdnevno vojno...', kljub njegovi tihi predpostavki, da ne gre za (pre)velike spremembe v vsebinskem smislu, ne bi smel privoščiti.

Ko na koncu poskušamo pod črto sešteti odlike in slabosti *Coolture*, hitro uvidimo, da gre sicer za dostojen izdelek, ki pa bi lahko bil še precej boljši, če bi uredniški del projekta nekoliko več navora vložil v usklajevanje dela avtorjev. Moti nas predvsem to, da delo ne odraža dovolj svoje učbeniške narave, kar nas na trenutke privede že tako daleč, da v njem prej vidimo zbornik avtorskih tekstov, kakor pa tekst, ki bi bil primar-

no namenjen študentom. Resda je pohvalno, da so uredniku na koncu knjige dodali še zbirko najpomembnejših pojmov in ključnih besed, kar nedvomno povprečnemu študentu ali študentki olajša branje tekstov. A vprašati se je potrebno, zakaj sploh postavljati zbirko na konec knjige, ali ne bi bilo bolje, če bi bili ključni pojmi opredeljeni, in marsikje tudi resnično so, v tekstu samem, torej tam, kjer jih bralec najbolj potrebuje? No, naj bo že tako ali drugače, nenazadnje bodo verjetno prav študenti tisti, ki bodo ob prebiranju učbenika prej ali slej ugotovili, da je temu primeru ustrezno obnašanje v skladu s pregovorom: 'Bolje drži ga, nego lovi ga!'

Maruša PUŠNIK

Sandra Bašič Hrvat in Marko Milosavljević
Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih: regulacija, privatizacija, koncentracija in komercializacija medijev

Mirovni inštitut, Ljubljana 2001, str. 60, 2.500,00 SIT (ISBN 961-6403-45-1)

Političnoekonomski pristopi k medijem, iz zornega kota katerih izhajata tudi avtorja knjige pri analizi medijskega trga in medijske politike v Sloveniji, so v svetu dokaj uveljavljeni in imajo razvit teoretsko-analitični aparat, medtem ko so v Sloveniji političnoekonomske analize medijev v zadnjem času prej izjema. Knjiga S. Bašič Hrvat in M. Milosavljevića je zatorej svojevrstno poživilo za medijske in komunikacijske študije na Slovenskem, a vendar njun pristop zgreši v tem, da se avtorja tako vztrajno, brez kakršnegakoli teoretskega ogrodja in zgolj na osnovi množice podatkov, oklepata poenostavljenega konceptualiziranja odnosov v družbi, kot da obstaja peščica posameznikov, ki zavestno razpolaga z družbeno močjo.

Knjiga je razdeljena na trinajst poglavij, ki pripovedujejo zgodbo o preoblikovanju časopisnih in 'radiodifuznih' medijev na Slovenskem pod pritiski komercializacije in (de)regulacije. Avtorja raziščeta, kakšne spremembe so mediji doživljali v devetdesetih

tih letih, ko se je spreminjal politični sistem in se je oblikovalo tudi specifično ekonomsko okolje. Kot glavne značilnosti in spremembe, s katerimi se v knjigi ukvarjata avtorja, naštejeta privatizacijo medijev in s tem povezano medijsko koncentracijo, verižno lastninjenje in komercializacijo, poskuse političnega ustanavljanja novih časopisov (Slovenec, Republika), preoblikovanje javne televizije, pojav komercialne televizije in radijskih postaj, sprejemanje medijske zakonodaje oz. mlačno vlogo države pri definiranju medijske politike. Avtorja ugotavljata, da do večjega vdora tujega kapitala v medije na Slovenskem ni prišlo, so se pa medijske institucije tudi s pomočjo državne nezainteresiranosti za regulacijo te sfere kopičile v rokah peščice domačih lastnikov. Država bi morala, po njunem mnenju, z jasno začrtano medijsko politiko regulirati ekonomsko vprašanje glede omejevanja lastnine, saj se zaradi pomanjkanja državnih interesov nadzora nad lastninjenjem medijev lahko zamaže pluralnost vsebine, hkrati pa taki politični prevzemi vplivajo tudi na uredniško politiko in na delo novinarjev, saj se bojijo močnih lastnikov, ki jih lahko odpustijo ali premestijo "na 'neškodljiva' delovna mesta" (str. 47). Čeprav je s pojavom novih komercialnih televizijskih in radijskih postaj na medijskem prizorišču prišlo do zunanjega pluralizma (novi kanali), pa se ni "vzpostavil tudi nov notranji pluralizem, torej pluralizem vsebin" (str. 55). S. Bašič Hrvat in M. Milosavljević se zatorej zavzemata za učinkovit državni nadzor in za transparentnost lastništva, ki naj bi zagotovila tudi pluralnost, raznovrstnost in svobodo medijev.

Avtorja razumeta delovanje ideologije in oblastne odnose kot odvisne zgolj od nekaj vplivnih posameznikov, ki v rokah držijo vse niti. Ravno zaradi takega pojmovanja oblastnih odnosov v družbi pa je potrebno kritično presoditi njune poenostavljene razlage, da sta obstoječe stanje v medijski sferi in razdelitev moči v družbi zgolj posledici lastniške sestave medijev. Ob prebiranju knjige se zdi, da je takšna obravnava medijskega trga in medijske politike v Sloveniji posredno tudi poskus kritike kapitalističnih družbenih odnosov in jo zato lahko uvrščamo med kritičnoteoretske, a ko naredimo ta